

Наталія Миколаївна Сердюк,
 викладач кафедри психіатрії, наркології, психології та соціальної допомоги
 Одеського національного медичного університету, аспірант,
 Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
 імені К. Д. Ушинського»,
 вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ЕМПАТІЯ ЯК КОМПОНЕНТ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розкрито сутність та структуру поняття «емпатія», коротко подано історію вивчення проблеми формування та розвитку емпатії. Проаналізовано позицію різних авторів стосовно емпатії як професійно-важливої якості майбутніх психологів. Обґрунтовано необхідність формувати здатність до емпатії як особистісної властивості майбутніх психологів та компоненту конкурентоздатності майбутніх психологів. Намічено перспективи та напрямки роботи по формуванню емпатії в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: емпатія, симпатія, емпатійні здібності, майбутній психолог, фахова підготовка.

Сучасне суспільство вимагає від системи вищої освіти підготовки висококваліфікованих спеціалістів, здатних в майбутньому ефективно виконувати професійні обов'язки, знайти своє місце на ринку праці, тобто, бути конкурентоздатними.

Конкурентоздатність, на думку С. Хазова, – це якість особистості, яка забезпечує спеціалісту вищий рейтинг на відповідному ринку праці та високий попит на його послуги [7].

Особливості формування конкурентоздатної особистості є досить актуальним питанням, якому вчені-дослідники приділяють велику увагу. Конкурентоздатна особистість – це основа для формування конкурентоздатного спеціаліста будь-якої галузі. В цьому напрямку ведуться наукові пошуки, які засвідчують, що питання формування конкурентоздатності спеціалістів є дійсно актуальним та затребуваним. Проте, аналізуючи науково-методичну літературу, присвячену формуванню конкурентоздатного спеціаліста, приходимо до висновку, що вивчення проблеми формування саме конкурентоздатного психолога в процесі фахової підготовки потребує подальшого дослідження та вивчення. Насамперед, на нашу думку, необхідно у змісті феномену «формування конкурентоздатності психолога» виокремити основні компоненти, які б в повній мірі розкрили його сутність.

До діяльності психолога висувається ряд дуже серйозних вимог, адже від нього залежить здатність вибудовувати професійні стосунки на гуманістичній основі, враховуючи індивідуальні особливості кожної людини, розуміючи її неповторність та унікальність. Однією з якостей, яка, на нашу думку, є необхідною для успішного здійснення діяльності психолога і дозволяє йому бути конкурентоздатним спеціалістом, є емпатія і ми погоджуємось з позицією Б. Шапіро, який вважає, що ефективність роботи психолога залежить від здатності до емоційного проникнення у світ іншого, до емпатії, до надання емоційної допомоги [8].

Структуру емпатії, її види, місце в системі особистісних цінностей здавна вивчали в зарубіжній та вітчизняній психології та педагогіці (В. Бойко, С. Ільїн, Л. Козяревич, М. Анімов, В. Столін,

С. Максименко, В. Лабунська, В. Варганян, П. Горностаї, Т. Данилова, О. Саннікова, К. Юнг, К. Роджерс, Х. Когут, Н. Мак – Вільямс та інші).

На наш погляд, усвідомлюючи важливість емпатії для професійного становлення майбутніх психологів, а відтак і формування їх конкурентоздатності в процесі фахової підготовки, необхідно дослідити та проаналізувати різні погляди науковців на поняття «емпатія», а також визначити напрямки подальшого дослідження шляхів її формування.

Проблема емпатії одна із самих важливих в психологічній, педагогічній та інших науках, які вивчають взаємодію в системі «людина – людина».

Серйозні дослідження емпатії почалися в 19 ст. в Європі. Поняття «емпатія» ввів у психологію Е. Тітченер у 1909 році. Цей термін означав розгляд ситуації з точки зору співрозмовника, емоційне вчуття, розуміння, сприйняття його актуального емоційного стану. Протягом довгого часу поняття «емпатія» та «симпатія» вживалися як синоніми.

Різні вчені вкладали в це поняття своє бачення та розуміння. Одні називали це поняття симпатією (А. Сміт, Т. Спенсер, М. Шелер), співчуттям (А. Шопенгауер), співпереживанням, співвідчуттям (В. Дільтей, Т. Ліппс, В. Воррінгер).

У А. Шопенгауера співчуття людей один до одного базувалося на їх відчутті спільності своєї природи та походження. Ідентифікацію він вважав механізмом емпатії: в процесі співчуття людина, переборюючи свій егоїзм, ототожнює себе з іншими, робить їх хвилювання своїми, намагається зупинити їх страждання, що приносить їй задоволення та щастя.

Т. Спенсер намагався розглядати розвиток симпатії з еволюційної та культурно-історичних точок зору: аналізував роль симпатії у боротьбі за існування у природі та суспільстві та довів, що під час ускладнення суспільних форм ускладнюється і зміст симпатії. Він виділив інстинктивну (емоційне зараження) та інтелектуальну (співчуття) симпатію [4].

М. Шелер поглибив та розширив диференціацію симпатії, яку він розглядав як специфічну емоційну форму пізнання людьми один одного. Учений

розробив класифікацію форм симпатії від нижчих (наслідування, співвідчуття) до вищих (співпереживання, співчуття). Здатність співпереживати, співчувати має велике значення для духовного розвитку особистості, оскільки в акті симпатії реалізуються потенційні можливості людини від нижчого (вегетативного) рівня до вищого (духовного).

Проблеми, пов'язані з тлумаченням терміну «емпатія», розглядаються в педагогічному аспекті, як найважливіші задачі етичного виховання. Так, Я. Коменський у своїй праці «Велика дидактика» визначає шістнадцять правил «мистецтва розвивати етичність», найважливішим з яких він вважав необхідність навівати дітям родинну справедливість, добродійність – готовність служити іншим людям. Для цього необхідно прищеплювати юнацтву розуміння того, що головне призначення життя – це життя для Бога і для близьких, для цього слід намагатися робити користь своїми вчинками якомога більшій кількості людей [3].

Ж.-Ж. Руссо вважав, що в основі прихильності до ближнього лежить здатність відчувати його страждання. Щоб підтримувати цю чутливість у молоді, відмічає автор, потрібно вчити наступному: людині властиво ставити себе на місце не тих людей, які більш щасливі, а тих які в більшій мірі ніж вона сама заслуговує жалю; жалість збуджує у людини тільки ті чужі біди, від яких вона не вважає позбавленою себе; жалість, яку навіює людині горе інших, вимірюється ними не кількістю цього горя, а тим почуттям, яке вона припускає у людях, які страждають [3].

Існує багато визначень поняття «емпатія». Так український педагогічний словник під редакцією С. Гончаренко дає таке визначення: емпатія «(від грецького *empathia* – у присутності, під час і почуття, пристрасть) – пасивно-споглядалне розуміння ставлень, почуттів, психічних станів іншої особи без активного втручання, з метою надати дійову допомогу на відміну від симпатії, для якої характерне почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось. Процес емпатії є в основному інтелектуальним за своїм змістом» [6, с.140].

Емпатія – якість особистості, її здатність проникати за допомогою почуттів у внутрішній світ інших людей, співчувати їм, поділяти їх переживання, здатність бачити себе на місці інших людей, готовність надати їм посильну допомогу.

В свою чергу Є. Ільїн стверджує, що емпатія – це емоційна особливість людини, яка відіграє велику роль у спілкуванні між людьми, в сприйнятті ними один одного, у встановленні взаєморозуміння, таким чином, об'єктом емоційного сприйняття індивіда стають переживання інших людей.

Дослідниця Т. Гаврилова доводить, що особи з високим рівнем емпатії виявляють зацікавленість до інших людей, пластичні, емоційні та оптимістичні, а для людей з низьким рівнем емпатійності можуть бути характерні певні труднощі у встановленні контактів, ригідність та егоцентричність. Дуже цікавою з точки зору професійної діяльності

психолога, на наш погляд, є думка, що емпатія допомагає розвивати та стабілізувати міжособистісні стосунки, дозволяючи надавати підтримку не лише у звичайних, але й у важких, екстремальних умовах, коли вона особливо потрібна. В концепції Т. Гаврилової емпатія як співчуття актуалізує стосунки довіри, турботи, теплоти, підтримки.

А. Меграбян дає таке визначення поняття емпатії: «Емпатія – це емоційний відгук людини на хвилювання інших людей, що виявляється в співчутті та в співпереживанні» [5, с.56]. У його дослідженнях феномен емпатії включав у себе три компоненти: емпатійна тенденція – здатність до співпереживання та вразливості; тенденція до приєднання – здатність проявляти тепло, дружелюбність та підтримку; сензитивність до відторгнення – здатність до виникнення адекватного почуття провини, сприйнятливості до критики на свою адресу.

Б. Додонов створив класифікацію «цінних емоцій», в якій хвилювання, які виникають під час потреби у підтримці, сприянні, допомозі та заступництві, а також емпатію називає альтруїстичними емоціями. При цьому він виділяє: бажання допомагати іншим; почуття хвилювання за долю інших, турбота; співпереживання радості та невдач іншої людини; почуття співчуття та жалю [5].

Емпатія, за С. Максименком, характеризує здатність людини до співпереживання (переживання суб'єктом тих же почуттів, що переживає інший, через ототожнення з ним) та співчуття (переживання суб'єктом, з приводу почуттів іншого, інших відмінних почуттів) та забезпечує соціальну обумовленість поведінки.

На думку В. Лабунської, як соціально-психологічна властивість особистості емпатія включає ряд здатностей: здатність емоційно реагувати і відкликатися на переживання іншого, здатність розпізнавати емоційний стан іншого і ніби переносити себе в його думки, почуття і дії; здатність давати адекватну відповідь як вербального, так і невербального типу на переживання іншого.

Є. Ільїн підкреслює роль емпатії в людських стосунках, у процесах соціальної перцепції, у встановленні взаєморозуміння між людьми [9].

Дослідниця Н. Мак-Вільямс вважає, що термін «емпатія» останнім часом практично втратив свій зміст. І все ж, на думку вченої, не існує іншого слова, яке б означало «відчувати разом...», а не «відчувати замість...», що і відображає внутрішню відмінність між емпатією та симпатією (або співчуттям, жалістю, зацікавленістю та подібним поняттям, які передбачають певний ступінь захисного дистанціювання від людини, яка страждає). Під емпатією, наголошує Н. Мак-Вільямс, ми не вбачаємо тепле, підбадьорливе ставлення до іншої людини. Емпатія – це здатність емоційно сприймати душевний стан іншого [2, с.28].

На нашу думку, для розуміння феномену «емпатія» саме як професійної якості психолога це

дуже важлива позиція. Здатність відчувати та розуміти емоційний стан людини, навіть не завжди розділяючи його, допомагає психологу диференціювати свої переживання від переживань іншої людини. Не завжди психолог розділяє переконання клієнта, не завжди на «внутрішньому плані» погоджується з ним, маючи власні переконання. З цієї точки зору, важливо, щоб психолог розумів емоційний стан клієнта, не оцінюючи його та не нав'язуючи йому своє емоційне переживання.

Для забезпечення такого ставлення, власне, і є більше необхідною емпатія ніж симпатія.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що емпатія – складне багатокомпонентне утворення, структура якого представляє сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових умінь, навичок та здібностей людини.

Так, з точки зору нашого дослідження, цікавою є позиція В. Бойко, який виділяє такі види емпатії: раціональна емпатія (здійснюється шляхом інтенсивної аналітичної переробки інформації про іншу людину); емоційна емпатія (реалізується через емоційний досвід переживань і почуттів); інтуїтивна емпатія (переробка інформації про іншого здійснюється на інтуїтивному рівні) [1].

Як бачимо, емпатія, емпатійне переживання, досліджується різними науковими школами, течіями, які пов'язані з проблемами вивчення суспільства, розвитку особистості, її взаємодії в різних видах діяльності, проте спільної чіткої позиції щодо визначення цього поняття не існує.

Узагальнюючи існуючі визначення поняття «емпатія», вважаємо доцільним розглядати цей феномен як соціальну психологічну властивість особистості, наділену певними здатностями, такими як-от: здатність емоційно реагувати на переживання іншої людини, здатність розпізнавати її емоційний стан та здатність подумки переносити себе в думки, почуття і дії іншої особистості, здатність використовувати способи взаємодії, що полегшують переживання, страждання людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. – 472 с.
2. Мак - Вильямс Нэнси Психоаналитическая диагностика / Нэнси Мак – Вильямс. – М. : Независимая фирма «Класс», 2004. – 473 с.
3. Орищенко О. А. Дифференциально-психологический анализ эмпатии. дис. ... кан. псих. наук : 19.00.01 / Орищенко Оксана Анатолієвна. – Од., 2004. – 223 с.
4. Социально-психологическая природа эмпатии : проблемы и перспективы исследования (тематический сборник статей по материалам международного симпозиума) / под общ. ред. Л. П. Выговской, А. Я. Чебыкина. – Одесса, 1996. – 191 с.
5. Удовенко М. В. Методи діагностики емпатії / М.В. Удовенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 7(44). – С. 55 –58.
6. Український педагогічний словник [С. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
7. Хазова С. А. Развитие конкурентоспособности специалистов по физической культуре и спорту в процессе профессиональной подготовки: Монография / С. А. Хазова. – Майкоп, 2011. – 371 с.
8. Шапиро Б. Ю. Педагог как консультант: социально-психологическая помощь подросткам, попавшим в трудную жизненную ситуацию / Б. Ю. Шапиро // Мир психологии. – 2001. – №2(26) – С.233 -243.

З цієї позиції, не викликає сумнівів твердження, що емпатія – важлива складова професійних здібностей, а розвиток емпатії є незамінним компонентом підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності.

Таким чином, вважаємо, що необхідно забезпечити розвиток професійної емпатії майбутніх психологів в процесі фахової підготовки.

Вище вже було зазначено, що емпатія має складну розгалужену структуру, тому важливо розробляти програми розвитку, які б спрямовувались на кожен компонент, тобто це має бути взаємопов'язана система різноманітних вправ, ділових ігор, завдань, практикумів з різних видів психокорекції, низка соціально-психологічних тренінгів, майстер-класів, різноманітні сучасні інтерактивні технології навчання та інші засоби розвитку професійної емпатії.

Розвиток професійної емпатії майбутніх психологів необхідно здійснювати і в умовах вивчення фахових дисциплін, особливо прикладного спрямування, як-от: теорія і практика психологічного консультування, основи психотерапії та психокорекції, психодіагностика, конфліктологія, психологічна служба в системі освіти, основи реабілітології та соціально-психологічний супровід, психологія спілкування та інші.

Розвиток професійної емпатії на особистісному рівні передбачає елементи самовдосконалення, теоретичне самонавчання і рефлексія особистого досвіду, аналіз протоколів консультативних зустрічей тощо, тобто самостійну роботу, спрямовану на самого себе. Навчання у вищому навчальному закладі має сприяти особистісному зростанню.

Саме в розробці програм розвитку професійної емпатії як складової конкурентоздатності майбутніх психологів в процесі фахової підготовки ми вбачаємо наші подальші перспективи та завдання наукових пошуків.

Наталія Николаевна Сердюк,
 преподаватель кафедры психиатрии, наркологии, психологии и социальной помощи
 Одесского национального медицинского университета, аспирант,
 Государственное учреждение «Южноукраинский национальный
 педагогический университет имени К. Д. Ушинского»,
 ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, Украина

ЭМПАТИЯ КАК КОМПОНЕНТ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В обществе происходят изменения, которые требуют нового типа отношений между людьми, основанных на идеях гуманизма, где к каждому человеку необходимо подходить с учетом его уникальности, неповторимости. Психолог – очень ответственная профессия, она предполагает определенное влияние на жизнь другого человека. В своей деятельности психологи исследуют физические, эмоциональные, социальные особенности поведения человека, используя при этом научные принципы и теории, психологические методы и приемы. Но, несмотря на огромный профессиональный инструментарий, который доступен современному психологу, главным, на наш взгляд, и решающим в практической деятельности является непосредственное взаимодействие между людьми (психолог – клиент). И именно такой тесный контактный контакт требует от психолога целого ряда личностных качеств, которые, наряду с другими компонентами, помогли бы стать конкурентоспособным специалистом.

Одним из таких качеств, которое мы должны формировать в процессе профессиональной подготовки будущих психологов является способность к эмпатии. Роль эмпатии в личностном развитии стала предметом научного изучения в психологии, педагогике и других науках, которые изучают взаимодействие «человек – человек». Это связано с тем, что эмпатия существенно влияет на всю личность в целом, повышает ее мотивацию, продуктивность и эффективность деятельности, помогает ориентироваться в социальных отношениях и выстраивать личностные.

В работе проанализирована сущность понятия «эмпатия», ее структура и виды. Особое внимание уделено объяснению не тождественности понятий «эмпатия» и «симпатия». Ведь в работе с клиентом психолог должен четко дифференцировать свои чувства и эмоции от чувств и эмоций другого человека. А также, необходимо помнить, что «на внутреннем плане» психолог не всегда разделяет позицию клиента, его морально – этические взгляды, но при этом эмпатичное отношение позволяет проникать в эмоциональный мир другого человека и профессионально выстраивать взаимодействие, нацеленное на помощь в решении запроса клиента.

Изучив и проанализировав научно–методическую литературу, мы пришли к выводу, профессиональная эмпатия – сложное, многоструктурное образование, поэтому необходимо разработать комплексную программу, учитывая все компоненты структуры, для формирования у будущих психологов способности к эмпатии. Именно в этом направлении мы видим перспективы нашего дальнейшего исследования.

Ключевые слова: эмпатия, симпатия, эмпатийные способности, будущий психолог, профессиональная подготовка.

Natalia Mykolaivna Serdiuk,
 Teacher, Department of Psychiatry, Narcology, Psychology and Social Assistance,
 Odessa National Medical University,
 2, Valihovsky Bystreet, Odessa, Ukraine;
 Postgraduate student, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical
 University named after K. D. Ushynsky»,
 26, Staroportofrankovskaia Street, Odessa, Ukraine

EMPATHY AS A COMPONENT OF COMPETITIVENESS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Changes in the society require a new type of relationship between people, which is based on the ideas of humanism, and it's necessary to treat every person taking into account his / her uniqueness and originality.

Psychologist is a very responsible profession as it has a certain influence on the life of other people. In their work, psychologists investigate physical, emotional, social aspects of human behaviour, using scientific principles and theories, psychological methods and techniques.

Though, in spite of numerous professional tools, which are available for a present-day psychologist, in our opinion, direct interaction between people (psychologist - client) seem to be essential and determinative in practical work. This is the close mutual contact that requires from the psychologist a number of personal qualities, alongside with some other components, which might enable him / her to become a competitive specialist.

One of such qualities which we should form in the process of future psychologists' professional training is the capacity for empathy. The role of empathy in personal development has been the subject of scientific investigations in psychology, pedagogy and other sciences which study the interaction "person -person". It is connected with the fact that empathy produces a significant effect on a person in the whole, improves his / her motivation, productivity and working efficiency, helps to orient in social relationships and build personal ones.

The essence of the concept «empathy», its structure and types have been analyzed in the work. In our opinion, a special attention is paid to an important moment which explains why the concept of «empathy» is not equal to the concept of “sympathy”. After all, while working with a client, a psychologist must clearly differentiate their own feelings and emotions from the feelings and emotions of some other person. It is also necessary to remember that somewhere inside a psychologist does not always share a client’s position, his / her moral or ethical views, herewith empathic attitude allows him / her to get into the emotional world of some other person and build professional interaction aimed at helping a client's request to be solved.

Having studied and analyzed scientific, methodical literature, we came to the conclusion that professional empathy is a complex and multistructural formation. That is why it is necessary to develop a complex programme, taking into account all the components of the structure, for the formation of the future psychologists’ empathic capabilities.

This is the very perspective of our further research.

Key words: empathy, sympathy, empathic capabilities, future psychologist, professional training.

Подано до редакції: 10.09.2016 р.

Рекомендовано до друку: 24.09.2016 р.

*Рецензенти: д.пед.н., професор Т. Ю. Осипова
д.пед.н., професор В. В. Нестеренко*